

CRNA GORA I RAT U HRVATSKOJ (1991-1995)

Socijalistička Republika Crna Gora (SRCG) formalno-pravno, budući da nije bila samostalni subjekt međunarodnog prava, „nije učestvovala” u ratu u Hrvatskoj (1991-1995), ali realno, faktički, ona jeste bila učesnica tog agresorskog rata.

Organi vlasti SRCG i njeni predstavnici u Socijalističkoj Federativnoj Republici Jugoslaviji (SFRJ) tokom 1990-1991, kao i njeni zvanični zastupnici i činioци u novoj državi, Saveznoj Republici Jugoslaviji (SRJ) od aprila 1992. i nadalje, podržali su srpsku političku i oružanu pobunu u Hrvatskoj i priklonili su se velikosrpskom ratnom konceptu „svi Srbi u jednoj državi”. Promovisali su politiku zasnovanu na planu da veliki dio teritorije, odnosno prostora Republike Hrvatske, koja je 25. juna 1991. službeno proglasila državnu samostalnost, a koja je bila nastanjena značajnim dijelom srpskim stanovništvom, treba da bude odvojena, amputirana od Hrvatske. U perspektivi, taj prostor je trebalo da postane sastavni dio državne teritorije projektovane, skraćene „krmje Jugoslavije”. Političko vođstvo SR Crne Gore i njeni predstavnici u vlasti SFRJ, kasnije SRJ, su, poput Srbije, podržali i na brojne načine enormno pomogli, kako stvaranje, tako i funkcionisanje nekoliko godina paradržavne tvorevine tzv. Republike Srpske Krajine. Ona je bila prisilno uspostavljena na tlu Republike Hrvatske, međunarodno priznate države i nešto kasnije članice UN-a.

U cilju ostvarenja velikosrpskog projekta o objedinjavanju, okupljanju pod istim državnim krovom „srpskog etničkog prostora”, što je podrazumijevalo teritorijalno komadanje prostora Republike Hrvatske, od polovine 1991. godine aktivno se vojno uključila i djelovala JNA, odnosno njeno vođstvo i efektivna pod njenom komandom i kontrolom. U tom smislu, preduzeta je i opšta vojna, ofanzivna, tzv. „operacija Dubrovnik”. Počela je 1. oktobra 1991, i to sa teritorije Socijalističke Republike Crne Gore, ali i Hercegovine (dijela SR BiH), napadom JNA na područje Konavala i cijelog dubrovačkog regiona i potom samog grada Dubrovnika. Crna Gora je, faktički, iako ne i zvanično, od 1. oktobra 1991. bila u ratu sa Hrvatskom, uprkos činjenici da su njeni zvanični republički organi to negirali.

U toj ratnoj operaciji učestvovalo je više od 7.000 mobilisanih građana SRCG. Građani su masovno krenuli u rat izvan granica Crne Gore, odnosno, učestvovali su u napadu na Republiku Hrvatsku, koja je tri mjeseca ranije proglasila nezavisnost. U organizaciji i po nalogu Generalštaba JNA i drugih struktura vlasti, moći i uticaja, građani Crne Gore su mobilisani, kako u sastav JNA, tako i u dobrovoljačke jedinice, stavljene pod komandu JNA, te u okviru Teritorijalne odbrane CG, ali dijelom i u okviru oružanih formacija Specijalne republičke policije Vlade SRCG. Ratna „operacija Dubrovnik” bila je po činjenju i posljedicama osvajački, rušilački i pljačkaški pohod na Republiku Hrvatsku, konkretno na dubrovačko područje, uprkos činjenici da rukovodstvo SR Crne Gore nije zvanično objavilo rat Hrvatskoj, kao što to isto nije oficijelno uradila ni JNA. Naprotiv, politička elita Crne Gore je tvrdila da Crna Gora nije u ratu, što nije odgovaralo činjenicama. Glavni predstavnici vlasti u Crnoj Gori, odnosno, njeni republički organi, uz učešće predstavnika vojske, pružili su zvanično, 2. X 1991. punu podršku vođstvu JNA, tj. štabu Vrhovne komande i njenim ratnim operacijama u Hrvatskoj, posebno na dubrovačko-hercegovačkom frontu.

Za angažovanje JNA u ratu u Hrvatskoj (1991. godine) odluku nije donijelo legalno i legitimno Predsjedništvo SFRJ, jedini ustavni organ nadležan za JNA, koje je bilo vrhovni

komandant vojske. Ono je bilo u blokadi zato što polovina punopravnih članova Predsjedništva SFRJ nije učestvovala u radu tog tijela, već ga je napustila ili je bojkotovala njegov rad. Predsjedništvo SFRJ je tako ostalo bez legitimiteta i blokirano u radu, te nije moglo donijeti ustavnu i legalnu odluku o upotrebi JNA u ratu u Hrvatskoj. Ipak, „krnje” Predsjedništvo SFRJ, sastavljeno od četiri člana pod kontrolom predsjednika SR Srbije Slobodana Miloševića, među kojima je bio i predstavnik Crne Gore dr Branko Kostić¹ donijelo je odluku o upotrebi JNA u oružanim sukobima u Hrvatskoj. To krnje tijelo je nelegalno i nelegitimno, takođe, donijelo odluku o proglašenju stanja neposredne ratne opasnosti u zemlji. Sa tom odlukom se saglasilo, *de facto*, i rukovodstvo Crne Gore na čelu sa predsjednikom Predsjedništva mr Momikom Bulatovićem.

Odluku o upotrebi JNA u ratu u Hrvatskoj, a posebno u vojnim operacijama na dubrovačko-hercegovačkom frontu, donio je vrh JNA, na čelu sa saveznim sekretarom SFRJ za narodnu odbranu, generalom armije Veljkom Kadrijevićem, i načelnikom Generalštaba JNA general-pukovnikom Blagojem Adžićem, a za nju su znali i saglasili se *de facto*, republička rukovodstva Srbije i Crne Gore i njihovi predstavnici u „krnjem” Predsjedništvu SFRJ, dr Borislav Jović u ime Srbije i dr Branko Kostić u ime Crne Gore, te u ime pokrajina Vojvodine, Jugoslav Kostić, i Kosova, Sejdo Bajramović, koji su bili pod kontrolom Miloševića, budući da je od polovine 1991. godine predsjednik Srbije Slobodan Milošević ostvario punu kontrolu nad vojnim vrhom JNA, dok su Crna Gora i njeno rukovodstvo tada bili u raljama njegove politike i pod njegovim patronatom.

U vezi s vojnom ofanzivom na jug Hrvatske, Dubrovnik i njegovo područje, predsjednik Predsjedništva SRCG Momir Bulatović je kasnije tvrdio da su ga obmanuli savezni sekretar za odbranu SFRJ general Veljko Kadrijević, glavni faktor u vrhu JNA, i njegovi potčinjeni iz Generalštaba. Tvrdio je da su mu oni saopštili da se na granici Crne Gore sa hrvatske strane „nalazi 30.000 ustaša, koji se spremaju da napadnu Crnu Goru”. Ta informacija nije bila tačna. Za vrijeme vojnih dejstava na dubrovačko-hercegovačkom ratištu, vojnike i rezerviste iz Crne Gore i sa drugih područja, koji su bili u sastavu Druge operativne grupe JNA, pod komandom generala Pavla Strugara (on je prije toga bio na dužnosti komandanta TO Crne Gore), u Cavtatu su 13. X 1991. godine posjetili predsjednik Predsjedništva SRCG mr Momir Bulatović i član predsjedništva SFRJ dr Branko Kostić. Oni su tada dali punu podršku vojnoj komandi u ratnim dejstvima.

Tokom rata u Hrvatskoj 1991. godine republičko rukovodstvo Crne Gore pokazivalo je određeni i ograničeni stepen neslaganja s postupcima vrha JNA i ministra odbrane SFRJ generala Kadrijevića. To je naročito došlo do izražaja prilikom odvođenja velikog broja vojnika i rezervista JNA iz kasarni u Crnoj Gori na front u Baniji (Dvor na Uni), radi popunjavanja jedinica JNA, usljed neuspjele mobilizacije u Srbiji i dezertiranja dijela pripadnika JNA sa toga ratišta. Više od 1.000 vojnika iz Crne Gore je, suprotno volji organa vlasti u Crnoj Gori i bez dogovora sa njima, odvedeno na banijsko ratište u Hrvatskoj. Rukovodstvo Crne Gore ih je, dijelom i pod pritiskom članova porodica odvedenih vojnika, javno pozvalo krajem oktobra 1991. da napuste jedinice i da se vrate u Crnu Goru, što se tada postepeno i dogodilo.

U prvoj fazi rata 1991. godine, u službi i u komandnim strukturama JNA, nijesu svi Crnogorci bili za rat protiv Hrvatske. Protiv zauzimanja Ćilipa, razaranja dubrovačkog područja i ratnog pohoda i opsade Dubrovnika bio je kapetan bojnog broda i komandant 9. VPS JNA Boka kontraadmiral Krsto L. Đurović, koji je izgubio život pod još uvijek nerazjašnjenim okolnostima

¹ Dr Branko Kostić je od polovine maja 1991. bio član, a potom potpredsjednik Predsjedništva SFRJ. Od 6. decembra 1991. do 15. juna 1992. bio je v.d. predsjednika „krnjeg” Predsjedništva SFRJ, kada je ta funkcija ukinuta jer je nova država SRJ, federalna zajednica Srbije i Crne Gore, stvorena 27. aprila 1992. godine. Za prvog predsjednika SRJ je 15. juna izabran Dobrica Ćosić. Do tada je, odnosno, do izbora Dobrice Ćosića za prvog predsjednika SRJ, dr Branko Kostić formalno obavljao dužnost prvog čovjeka nove zajedničke države Crne Gore i Srbije – SRJ. On je nominalno bio vrhovni komandant ostatka JNA, koja je 20. maja 1992. transformisana u Vojsku Jugoslavije (VJ), kao oružanu silu SRJ.

na prostoru Konavala 5. X 1991. godine. Brojni dokazi govore da je Krsto Đurović ubijen u helikopteru ili prilikom njegovog prinudnog slijetanja u Konavle, i to od strane osoba iz redova JNA, koje su dobile nalog da to urade. Naime, Đurović se nije slagao sa politikom, planovima i akcijama JNA i njenim političkim mentorima u vezi „operacije Dubrovnik”. Takođe, prije smrti kontraadmirala Krsta Đurovića, admiral JNA, Crnogorac, Vladimir Barović, odbio je nalog pretpostavljenih iz JNA da bombarduje dalmatinske gradove, te je na ostrvu Visu 29. septembra 1991, na dužnosti zamjenika komandanta Vojno-pomorske oblasti Split, umjesto izvršenja tog rušilačkog naloga, izvršio samoubistvo. Napisao je u oprostajnom pismu da je agresija JNA na Hrvatsku za njega djelo suprotno crnogorskoj časti i da odbija da u tome učestvuje.

U Crnoj Gori, naročito od polovine 1991. godine, a znatno prije početka ratne „operacije Dubrovnik” 1. oktobra 1991, vršena je strahovita i permanentna ratnohuškačka kampanja, propaganda, u kojoj su prednjačili tada jedini republički mediji: dnevni list „Pobjeda” i Televizija Crne Gore. Tokom rata u Hrvatskoj, a posebno za vrijeme ofanzive na dubrovačko područje i učestalog granatiranja grada Dubrovnika, u Crnoj Gori je bio izuzetno aktivan antiratni pokret manjinske, građanske, „druge Crne Gore”, koji je počivao na maksimi „*Junaštvo je ne ići u rat*”. Tom pokretu su pripadali: nekoliko državotvornih, suverenističkih parlamentarnih političkih stranaka u Crnoj Gori, te pojedini nezavisni štampani mediji (nedjeljnik „Monitor”) i neveliki broj alternativnih udruženja pisaca, novinara i značajnih intelektualaca Crne Gore. Na mitingu za suverenu i samostalnu Crnu Goru, udružene crnogorske državotvorne, suverenističke i antiratne opozicije na Cetinju, 1. II 1992. godine, u organizaciji Liberalnog saveza Crne Gore (LSCG), pred nekoliko desetina hiljada građana, poslata je jasna poruka pjesmom koja se pjevala na tom skupu: „*Sa Lovćena vila kliče, oprostí nam Dubrovniče*”. Taj skup je bio skup udružene opozicije u Crnoj Gori, one antiratne i suverenističke, parlamentarne (i manjim dijelom vanparlamentarne), ali demokratske, građanske, predvođene LSCG i ostalim članicama Saveza reformskih snaga za Crnu Goru (sačinjenog od nekoliko partija koje će kasnije činiti, nakon ujedinjenja 1993, SDP CG, te dio Demokratske koalicije, odnosno predstavnici Demokratskog saveza u Crnoj Gori, itd).

U ratu u Hrvatskoj (1991-1995) građani Crne Gore su ginuli i bili ranjavani, ne samo na dubrovačko-hercegovačkom ratištu, već i na slavonskom frontu (Vukovar) i drugim djelovima Hrvatske. Među poginulima na tim frontovima bilo je i dobrovoljaca iz Crne Gore, koji su bili u sastavu JNA, ali i onih koji su djelovali u okviru paravojnih formacija iz Srbije i iz Crne Gore, prevashodno dobrovoljačkim formacijama Narodne stranke Crne Gore, zatim paravojnim formacijama: « Srpska garda » SPO - Vuka Draškovića; dobrovoljačkim jedinicama Srpske radikalne stranke dr Vojislava Šešelja; « Srpske dobrovoljačke garde » (« Tigrovi ») Željka Ražnatovića - Arkana; pripadnici « Belih orlova » iz Crne Gore, formacije Srpske narodne obnove Mirka Jovića i Dragoslava Bokana iz Srbije; te pripadnici (polu)paravojnih « Crvenih beretki » prvobitnih „Knindži” kapetana Dragana Vasiljkovića, jedinice u ratu u Hrvatskoj, a potom i u BiH, DB Srbije, itd, koje su operisale na slavonskom, kninskom, baranjskom, banijskom i drugim ratištima na podunavskom i drugim područjima Hrvatske.

Na dubrovačko-hercegovačkom frontu tokom 1991. i 1992. godine smrtno je stradalo 165 građana Crne Gore, pripadnika JNA, a ranjeno je 236. Oni su kasnije, od strane Crne Gore i SRJ, dobili status ratnih vojnih invalida. Pored toga, relevantno je istaći da je četrnaest građana Crne Gore, koji su bili vojnici i rezervisti u sastavu JNA, učesnici rata, svirepo mučeno i ubijeno kao ratni zarobljenici od strane određenih formacija hrvatskih oružanih grupa i vlasti u vojno-istražnom centru, odnosno, logoru „Lora” kod Splita i na drugim lokacijama u Hrvatskoj i Bosni i Hercegovini tokom 1991. i 1992. godine. Znatno broj zatočenika je mučen, ali je uspio da preživi. Pronađeni su posmrtni ostaci 12 od ukupno 14 ubijenih vojnika i rezervista JNA iz Crne Gore na nekoliko lokacija u BiH.

Zbog rata u Hrvatskoj i povrede Ženevskih konvencija, ratnog i humanitarnog prava, Međunarodni krivični sud za bivšu Jugoslaviju Ujedinjenih nacija (Haški tribunal) osudio je za ratne zločine na sedam i po godina zatvora general-pukovnika JNA Pavla Strugara. On je bio iz Crne Gore i komandant TO Crne Gore, a potom komandant Operativne zone na dubrovačko-hercegovačkom frontu, pod komandom Generalštaba JNA iz Beograda (kome je formacijski bio potčinjen). Haški tribunal je na sedam godina zatvora osudio i admirala Miodraga Jokića, državljanina Republike Srbije, bivšeg ministra vojnog u njenoj vladi. U vrijeme napada na dubrovačko područje i grad Dubrovnik bio je komandant ratne mornarice JNA i Devetog vojno-pomorskog sektora Boka, pod komandom, takođe, Generalštaba JNA. On je pred haškim sudom priznao krivicu. Tužilaštvo Haškog tribunala je podnijelo optužnicu za ratni zločin stradanja civilnog stanovništva i dr. u granatiranju starog grada Dubrovnika i protiv kapetana JNA Vladimira Kovačevića - Ramba iz Nikšića. On je izveden na sud u Hagu, ali je odlučeno da mu se usljed nesposobnosti (mentalne neuračunljivosti) ne može suditi. Haško tužilaštvo nije podiglo nijednu optužnicu protiv bilo kog civila ili javnog funkcionera iz Crne Gore zbog učešća u ratu na dubrovačkom području 1991-1992. godine.

Tokom rata u Hrvatskoj i na teritoriji Crne Gore su se zbili ratni zločini. Naime, u mjestu Morinj (Boka Kotorska) od oktobra 1991. do druge polovine 1992. godine postojao je sabirni centar (logor) za zarobljenike sa dubrovačkog ratišta. U tom logoru pod kontrolom JNA, tj. njenih oficira, u tom periodu je bilo više od 300 ratnih zarobljenika, vojnika i civila sa dubrovačkog ratišta, od kojih je veliki broj bio žrtva ratnog zločina: nečovječnog postupanja, mučenja i izgladnjivanja. Za ratne zločine u logoru „Morinj” Viši sud Crne Gore u Podgorici je 31. jula 2013. godine osudio četiri osobe iz Crne Gore na ukupno 12 godina zatvora, a tu presudu je potom potvrdio 22. aprila 2014. godine i Apelacioni sud Crne Gore.

Evropska unija i Ujedinjene nacije su pokušavale, brojnim mirovnim inicijativama i posredovanjem, da krajem 1991. i tokom 1992. godine okončaju rat u Hrvatskoj. U tom smislu je predložen mirovni plan UN-a, poznat kao plan pregovarača Sajrusa Vensa, bivšeg državnog sekretara SAD i specijalnog izaslanika Generalnog sekretara UN-a. Vensov plan je usvojio UN i nakon toga su taj plan, na insistiranje međunarodne zajednice, prihvatile Srbija, vođstvo JNA, Crna Gora i Hrvatska. Sa Vensovim planom saglasilo se rukovodstvo Srbije, na čelu sa Slobodanom Miloševićem, rukovodstvo Crne Gore, na čelu sa Mommirom Bulatovićem, te „krmje” (nelegitimno, nelegalno) predsjedništvo SFRJ, na čelu sa v.d. predsjednika, Brankom Kostićem. Ono je bilo sastavljeno od četiri člana (predstavnik Srbije, Crne Gore i Miloševićevog kadra iz Vojvodine i Kosova) i imalo je samo formalno (fasadno) civilnu komandu nad nelegitimnom JNA, koju su tada i dalje predvodili Kadijević i Adžić. Mada, treba reći da se vođstvo ostatka JNA ponašalo autonomno i samovoljno u mnogim prilikama u ratu i da je bilo najviše pod uticajem i kontrolom Slobodana Miloševića i Borislava Jovića. Poslije usvajanja navedenog mirovnog plana UN-a u cilju prestanka rata u Hrvatskoj, odnosno, Rezolucije Savjeta bezbjednosti br. 743, u Hrvatsku su stigle, u zaštićene zone, mirovne snage UN-a. Vensov mirovni plan predviđao je povlačenje JNA iz Hrvatske, a na osnovu sporazuma predsjednika SRJ akademika Dobrice Ćosića i predsjednika Hrvatske dr Franje Tuđmana, u Ženevi 30. IX 1992. godine, zaključenog uz posredovanje međunarodne zajednice. JNA, odnosno, od maja 1992. godine, Vojska Savezne Republike Jugoslavije (VJ), morala je da izvrši odredbe tog sporazuma, i ona se, zatim, povukla sa teritorije Republike Hrvatske, a time i iz dubrovačkog regiona i područja Prevlake 20. oktobra 1992, čime je i prestala opsada juga Hrvatske od strane JNA/VJ. Područje Prevlake je demilitarizovano i prešlo je u nadležnost posmatrača UN-a, čiji je mandat nekoliko godina zatim produžavan. Ali rat u Hrvatskoj trajao sve do prvih dana avgusta 1995. godine, tj. do okončanja vojno-policijske akcije Republike Hrvatske poznate pod imenom „Oluja”, koja će završiti pobjedom hrvatskih oružanih snaga, padom i nestankom paradržavne tvorevine tzv. Republike Srpske Krajine (RSK), te napuštanjem i protjerivanjem sa tog područja

Hrvatske više od 180.000 Srba. U odnosu na pad RSK, Vrhovni savjet odbrane SRJ, čiji je punopravni član bio i predsjednik Republike Crne Gore Momir Bulatović, bio je jedinstvenog stanovišta da vojska RSK treba da pruži otpor par dana, a da će im se nakon toga, ako vojska i druge oružane snage RSK pruže otpor operaciji „Oluja”, pridružiti snage Vojske Jugoslavije, tj. da će VJ oružano intervenirati na tom prostoru na srpskoj strani u cilju „odbrane Krajine”. Međutim, budući da otpora Srba u Krajini i njihovih oružanih snaga hrvatskoj vojsci i policiji praktično nije ni bilo, SRJ, odnosno, VJ je odlučila da ne interveniše, tj. da ne ulazi u oružani sukob sa Hrvatskom.

Rat u Hrvatskoj definitivno je i formalno završen potpisivanjem *Erdutskog sporazuma* 12. novembra 1995. godine između predstavnika Hrvatske i lokalne srpske zajednice u Hrvatskoj, uz posredovanje američkog ambasadora u Hrvatskoj Pitera Galbrajta i posrednika UN-a Torvalda Stoltenberga. *Erdutskim sporazumom* pregovaračke strane su pristale na mirnu reintegraciju hrvatskog Podunavlja, koje je nekoliko godina prije toga bilo pod srpskom kontrolom, u državni okvir Republike Hrvatske, a srpskoj manjini u Hrvatskoj garantovana su nacionalna, politička i građanska i druga manjinska prava. Organi vlasti SRJ (Srbije i Crne Gore), saglasili su se sa tekstom i dinamikom sprovođenja *Erdutskog sporazuma*.

Predsjednik Republike Crne Gore, u vrijeme dok se ona još nalazila u sastavu SRJ, Milo Đukanović, prilikom zvaničnog susreta sa predsjednikom Republike Hrvatske Stjepanom Mesićem, u Cavtatu 26. juna 2000. godine, izrazio je žaljenje, tj. faktički se izvinio Hrvatskoj i hrvatskom narodu zbog učešća Crne Gore i njenih građana u napadima na dubrovački region i grad Dubrovnik od početka oktobra 1991. pa sve do oktobra 1992. godine. Tom prilikom u Cavtatu predsjednik Republike Crne Gore je rekao: „Ovu priliku želim iskoristiti da u svoje ime i u ime građana Crne Gore, posebno onih građana koji dijele moja moralna i šira politička uvjerenja, uputim iskreno žaljenje svim građanima Republike Hrvatske, posebno Dubrovnika i Dubrovačko-neretvanske županije, za svu bol, sva stradanja i sve materijalne gubitke koje im je nanio bilo koji predstavnik Crne Gore u sastavu JNA u tim tragičnim događajima”².

Tekst objavljujemo u okviru projekta "Ka pravdi za žrtve ratnih zločina" koji HRA sprovodi u okviru Regionalnog projekta o ratnim zločinima (RWC), koji implementira UNDP uz podršku Vlade Velike Britanije. Sadržaj teksta je isključiva odgovornost autora i ne mora da nužno odražava stavove UNDP-a i Vlade Velike Britanije.

² Vidi više o tome: prof. dr Šerbo Rastoder i mr Novak Adžić, „Moderna istorija Crne Gore 1988-2017 - od prevrata do NATO pakta”, knjiga III, „Vijesti“, Podgorica, 2020, str. 1434-1435.